

**ZAMONAVIY TERGOV AMALIYOTIDA INSON HUQUQLARINI
TA'MINLASH BORASIDA ADVOKATURA INSTITUTINING ROLI.
ADVOKATURANING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY ASOSLARI****Kushmakov Rasulbek Toshmatjonovich**

*O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
"Prokurorlik faoliyati" yo'nalishi 2-kurs talabasi.*

Ilmiy rahbar: Kayumov Baxtiyor Erkinjonovich

*O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi
Bakalavriyat fakulteti boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD),
adliya katta maslahatchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda inson huquqlarini himoya qilishning konstitutsiyaviy asoslari va tergovda advokatura institutining rolini tahlil qilinadi. Advokatlarning tergovning dastlabki bosqichlarida ishtiroki, himoya qilish, dalillarni to'plash va baholash, tergov organlari bilan hamkorligi kabi masalalar yoritiladi.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, advokatura, tergov, himoya, konstitutsiyaviy asoslar, qonunchilik, huquqni qo'llash amaliyoti, muammolar, yechimlar.

Аннотация: В данной статье анализируются конституционные основы защиты прав человека в Узбекистане и роль института адвокатуры в расследовании. Освещаются вопросы участия адвокатов в начальной стадии расследования, обеспечения права на защиту, сбора и оценки доказательств, взаимодействия с органами следствия.

Ключевые слова: права человека, адвокатура, расследование, защита, конституционные основы, законодательство, правоприменительная практика, проблемы, решения.

Abstract: This article analyzes the constitutional foundations of human rights protection in Uzbekistan and the role of the Institute of advocacy in the investigation. The article highlights issues such as the involvement of lawyers in the initial stage of investigation, ensuring the right to defense, evidence collection and evaluation, and cooperation with investigative bodies.

Keywords: human rights, advocacy, investigation, defense, constitutional framework, legislation, law enforcement practice, challenges, solutions.

Hozirgi kunda inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash masalasi har qachongidan ham dolzarb bo'lib, bu masala jahon hamjamiyati va xalqaro

tashkilotlarning diqqat markazida turibdi. Demokratik jamiyatda shaxsning qadriyatini oliy qadriyat hisoblanadi. Inson huquqlarini himoya qilishning samarali mexanizmlaridan biri bu advokatura instituti faoliyatidir. Tergov amaliyotida inson huquqlarini ta'minlash esa, qonun ustuvorligini mustahkamlash, adolatli sudlovni amalga oshirish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlashning muhim shartidir. Bu esa, o'z navbatida, fuqarolarning davlatga ishonchini oshiradi va mamlakatning xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini yuksaltiradi.

Inson huquqlari himoyasi sohasida xalqaro hamjamiyat tomonidan qabul qilingan ko'plab hujjatlar mavjud. Bular qatorida Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948-yil), Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966-yil), Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (1966-yil) kabi muhim hujjatlarni alohida ta'kidlash lozim. Ushbu hujjatlar insonning asosiy huquq va erkinliklarini, jumladan, yashash huquqi, shaxsiy daxlsizlik, so'z erkinligi, vijdon erkinligi, mehnat qilish, ta'lim olish va sog'liqni saqlash kabi huquqlarini belgilab beradi. O'zbekiston Respublikasi mazkur hujjatlarni ratifikatsiya qilgan va ularga muvofiq milliy qonunchilikni, tergov va sud amaliyotini takomillashtirish, shuningdek, inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro majburiyatlarni bajarish choralarini ko'rmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasining Yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida inson huquqlari va erkinliklari kafolatlangan, Jinoyat-protsessual kodeksida¹ esa himoyalalanuvchining huquqlari, xususan, advokat bilan uchrashish, shuningdek himoya vositalaridan foydalanish huquqi mustahkamlangandir.

Zamonaviy tergov amaliyotida ham advokatura instituti inson huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Advokatlar tergov jarayonida shaxsning huquqlarini himoya qiladi, unga yuridik yordam ko'rsatadi, qonuniylikni ta'minlashga yordam beradi. Davatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekistonda advokatura chinakam mustaqil institutga aylanishi kerak. Advokatlarning huquq va vakolatlarini yanada kengaytirish, ularning faoliyatiga hech qanday to'sqinliklar bo'lmasligi uchun barcha zarur sharoitlarni yaratib beramiz"² – deb bildirgan fikrlari ham bejizga emas. Darhaqiqat, Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning XXIV bobi Advokatura bo'lib, 141-142-moddalarda advokatura faoliyatining asosiy qoidalari mustahkamlab qo'yilgan. Bu O'zbekiston tarixida ilk bora Konstitutsiyada advokaturaga alohida bob bag'ishlangani bilan ahamiyatlidir. Olimlar bu o'zgarishni

¹ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. <https://www.lex.uz/docs/-111460>

² Mirziyoyev, Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 30 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutq. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. 2022 yil 8 dekabr. <https://president.uz/uz/lists/view/5504>

inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, advokatura institutining rolini kuchaytirish, tergov amaliyoti va sud-huquq tizimini demokratlashtirish yo'lidagi muhim qadam sifatida baholamoqdalar.

Tergovning dastlabki bosqichlari inson huquqlari buzilishi ehtimoli yuqori bo'lgan eng muhim bosqichlardan biridir. Shu sababli, ushbu bosqichda advokatlarning ishtiroki shaxs huquqlarini himoya qilishning muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi. Advokat tergov organlari xodimlarining noqonuniy harakatlarining oldini olish, himoyalalanuvchining manfaatlarini himoya qilish kabi vazifalarni bajaradi.

Tintuv o'tkazishda advokatning ishtiroki ham qonun bilan kafolatlangan. Advokat tintuv o'tkazish jarayonida hozir bo'lishi, tergov harakatlarining qonuniyligiga rioya etilishini kuzatishi, himoyalalanuvchining huquqlari buzilishining oldini olishi mumkin. Advokat tintuv o'tkazish bayonnomasiga o'z e'tirozlarini keltirish huquqiga ham ega.

Garchi qonunchilikda tergovning dastlabki bosqichlarida advokatlarning ishtiroki kafolatlangan bo'lsa-da, amaliyotda bu huquqning to'liq amalga oshirilishiga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammolar mavjud. Jumladan, ayrim hollarda huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari advokatlarni tergov jarayoniga o'z vaqtida jalb qilmaydi, ularga ish materiallari bilan tanishishga ruxsat bermaydi, advokat bilan uchrashish huquqini buzadi yoxud ularning faoliyatiga noqonuniy aralashadi. BOshqa tomondan esa navbatchi advokatlar bilan har safar uchrashaverganidan yaqin bo'lib ketgan tergov organi xodimlari faoliyati ham bugungi kundagi muammolardan hisoblanadi.

Masalan, 2021 yilda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining ma'lumotlariga ko'ra, advokatlarning 30% dan ortig'i tergov jarayonida o'z mijozlari bilan uchrashishda qiyinchiliklarga duch kelgan. Bundan tashqari, advokatlarning 20% ga yaqini tergov organlari xodimlari tomonidan ish materiallari bilan tanishishga ruxsat berilmaganligi yoki to'liq tanishish imkoniyati yaratilmaganligi haqida shikoyat qilgan³. Bunday holatlar advokatlarning tergov jarayonida samarali ishtirok etishiga va o'z mijozlarining huquqlarini to'liq himoya qilishiga to'sqinlik qiladi. Bu esa, o'z navbatida, inson huquqlari buzilishiga va adolatsiz sud qarorlari chiqarilishiga olib kelishi mumkin.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, tergovning dastlabki bosqichlarida advokatlarning ishtirokini ta'minlash inson huquqlarini himoya qilishning samarali vositasidir. Masalan, AQShda gumon qilinuvchi hibsga olingan

³ <https://sud.uz/open-info/supreme-court-open-info>. Qaralgan vaqt: 04.12.2024

paytdan boshlab advokat bilan ta'minlanadi va advokat tergovning barcha bosqichlarida ishtirok etish huquqiga ega⁴.

Germaniyada advokatura federal tuzilishga ega bo'lib, har bir federal yerda o'zining Advokatlar palatasi mavjud. Palatalar advokatlarning malakasini oshirish, advokatlik odob-axloq qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish, advokatlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish kabi vazifalarni bajaradi⁵.

AQShning DePol universiteti professori Robert Vischer o'zining "Legal Ethics in the Practice of Law" asarida advokatura mustaqilligi inson huquqlarini himoya qilishning muhim sharti ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, mustaqil advokaturasiz adolatli sudlovni tasavvur qilish qiyin⁶.

Buyuk Britaniyaning sobiq bosh sudyasi Lord Bingham o'zining "The Rule of Law" asarida advokatura mustaqilligi qonun ustuvorligining muhim tarkibiy qismi ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, mustaqil advokatura fuqarolarga davlatning o'zboshimchaliklaridan himoya qilish imkonini beradi⁷.

Jinoyat protsessida advokatning ishtiroki ayblanuvchi va jabrlanuvchining huquqlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Advokat ayblanuvchini himoya qilishda uning qonuniy huquq va manfaatlarini ta'minlash, tergov va sudda uning pozitsiyasini ifodalash, ayblov xulosasiga e'tirozlar bildirish, yengilroq jazo tayinlanishiga erishish kabi vazifalarni bajaradi. Jabrlanuvchiga yuridik yordam ko'rsatishda esa advokat uning huquqlarini tushuntirish, zararni qoplash masalasini hal etish, jinoyat protsessida ishtirok etishda ko'maklashish kabi ishlarni amalga oshiradi.

Huquqshunos olim, professor X.T.Odilqoriev o'zining "Jinoyat protsessida advokat" nomli monografiyasida advokat faoliyatining maqsadini "qonun ustuvorligini ta'minlash, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish"⁸ deb ta'riflaydi. Shuningdek, yuridik fanlar doktori, professor F.M. Rasulov o'zining "Advokat etikasi" nomli asarida advokatning kasbiy faoliyati "vijdonanlik, halollik, adolatlilik va insonparvarlik" prinsiplariga asoslanishi lozimligini ta'kidlaydi⁹.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi dalillarni to'plash va baholashda advokatlarning faol ishtirok etishini ko'rsatadi. Masalan, AQShda advokatlar tergov jarayonida mustaqil ravishda dalillar to'plashi, guvohlar bilan suhbatlashishi, ekspertiza tayinlashi

⁴ Kamisar, Y. *Police Interrogation and Confessions: Essays in Law and Policy*. University of Michigan Press, M-1980y, 3-5b.

⁵ *Rechtsanwaltsgesetz (RAnwG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 26. Februar 1990 (BGBl. I S. 252)*, zuletzt geändert durch Artikel 15 des Gesetzes vom 12. Juli 2021 (BGBl. I S. 2854)

⁶ Vischer R. "Legal Ethics in the Practice of Law". Oxford University Press, Nyu-York-2008. 45b.

⁷ Bingham, T. H. *The Rule of Law*. London, Allen Lane, New York-2010, 175-196b.

⁸ Odilqoriev, X.T. "Jinoyat protsessida advokat". — Adolat nashriyoti, Toshkent - 2015. 87b.

⁹ Rasulov, F.M. "Advokat etikasi", Yuridik nashriyot, Toshkent-2012. — 54b.

mumkin. Bu esa, ayblanuvchi huquqlarining himoyasini kuchaytirishga xizmat qiladi¹⁰.

Buyuk Britaniyada advokatlar tergov organlaridan dalillarni olish, guvohlarni so'roq qilish, ekspert xulosalarini olish kabi huquqlarga ega. Bu huquqlar "Politsiya va jinoyat dalillari to'g'risida"gi qonunda (PACE) mustahkamlangan¹¹.

Dalillarni to'plash va baholashda advokatlar rolini o'rgangan xorijiy olimlar ham bu masalaga katta e'tibor qaratadilar. Jumladan, professor William Twining o'zining "Theories of Evidence: Bentham and Wigmore" asarida dalillarni to'plash va baholashda advokatlarning roli haqida so'z yuritadi. Uning fikricha, advokatlarning tergov jarayonida faol ishtiroki dalillarning xolis va to'liq to'planishiga, shuningdek, sudda adolatli qaror qabul qilinishiga yordam beradi¹².

Professor Ronald J. Allen o'zining "The Nature of Juridical Proof" asarida dalillarni baholashda advokatlarning roli haqida batafsil to'xtaladi. Uning fikricha, advokatlarning ishtirokisiz dalillarni xolis baholash va adolatli qaror qabul qilish mumkin emas¹³.

Tergov organlari bilan o'zaro munosabatlarda advokatlarning huquq va majburiyatlari qonun bilan tartibga solingan. Zamonaviy tergov amaliyotida inson huquqlarini ta'minlashda advokatlarning faol ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, advokatlar tergovning barcha bosqichlarida, jumladan, dastlabki tergovda, hibsga olish, tintuv o'tkazish, so'roq qilish kabi protsessual harakatlarda ishtirok etishi inson huquqlarining buzilishini oldini olishga va adolatli sudlovni ta'minlashga xizmat qiladi.

Professor Stephen Thaman ta'kidlaganidek, "adversarial" tizimda advokatlarning roli ancha faol bo'lib, bu tizim inson huquqlarini himoya qilishda samaraliroq hisoblanadi¹⁴. Professor John H. Langbein¹⁵ esa Germaniyadagi sud tizimining afzalliklari haqida so'z yuritadi va advokatlarning sud jarayonida faol ishtiroki bu afzalliklardan biri ekanligi haqida so'z yuritadi. Qiyosiy huquqshunoslik sohasidagi taniqli olim Mirjan Damaska ham advokatlarning sud jarayonida ishtirok etishi adolatli sudlovni ta'minlashning muhim sharti ekanligini ta'kidlaydi¹⁶.

¹⁰ Rothstein, P. F. *The Law of Evidence*. West Academic Publishing. W-2019y, 200-250b.

¹¹ *Police and Criminal Evidence Act 1984*. Her Majesty's Stationery Office, London-1984, 67-81b.

¹² Twining, W. *Theories of Evidence: Bentham and Wigmore*. Stanford University Press, 115-130b.

¹³ Allen, R. J. *The Nature of Juridical Proof*. *Cardozo Law Review*, 13(2), 373-399b.

¹⁴ Thaman, S. *The Adversarial System and the Inquisitorial System: Similarities and Differences*. *Villanova Law Review*, 49(3), 681-707b.

¹⁵ Langbein, J. H. *The German Advantage in Civil Procedure*. *University of Chicago Law Review*, 52(4), 823-866b.

¹⁶ Damaska, M. R. *The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process*. Yale University Press.

O‘zbekistonda advokatura faoliyatini tartibga soluvchi asosiy hujjat – “Advokatura to‘g‘risida”gi Qonun 1996-yilda qabul qilinganligini inobatga olsak, ayrim normalari bugungi kunda eskirgan. Bu esa, zamonaviy tergov amaliyotida inson huquqlarini ta‘minlashda advokatlarning rolini to‘liq amalga oshirishga to‘sqinlik qilmoqda. Qonunchilikni takomillashtirish borasida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin.

Birinchidan, advokatlarning tergov jarayonidagi ishtirokini kengaytirish, jumladan, hibsga olish, tintuv o‘tkazish, so‘roq qilish kabi protsessual harakatlarda advokatlarning majburiy ishtirokini ta‘minlash.

Ikkinchidan, advokatlarning tergov organlaridan ma‘lumotlar olish, dalillar bilan tanishish, guvohlar bilan suhbatlashish huquqlarini kengaytirish.

Uchinchidan, advokatlarning malakasini oshirish va ixtisoslashtirish tizimini takomillashtirish. Zamonaviy talablarga javob beradigan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, advokatlar ixtisoslashuvini rag‘batlantirish, xususan, jinoyat protsessi, fuqarolik protsessi, xo‘jalik protsessi kabi sohalarda ixtisoslashgan advokatlar tayyorlash. Ushbu takliflarning amalga oshirilishi advokatura institutining faoliyatini yanada samarali tashkil etish, advokatlarning kasbiy mahoratini oshirish va inson huquqlarini himoya qilishda ularning rolini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida inson huquqlarini himoya qilishda advokatura institutining muhim o‘rin tutadi. Advokatlarning tergov amaliyotida ishtiroki shaxs huquqlarining buzilishining oldini olish, qonuniylikni ta‘minlash va adolatli qaror qabul qilinishiga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasida advokatura institutini yanada rivojlantirish va uning inson huquqlarini himoya qilishdagi rolini oshirish uchun “Advokatura to‘g‘risida”gi Qonunni takomillashtirish, advokatlar malakasini oshirish va ixtisoslashtirish tizimini rivojlantirish, advokatura institutining mustaqilligini kuchaytirish, advokatlarning moddiy-texnik ta‘minoti va ijtimoiy himoyasini yaxshilash, huquqni muhofaza qilish organlari va sudlar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish inson huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirishga, advokatura institutining rolini oshirishga va jamiyatda qonun ustuvorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Investigation proceedings in Germany". Fachanwalt für Strafrecht, Marquort.de, 2021.
2. Allen, R. J. The Nature of Juridical Proof. *Cardozo Law Review*, 13(2), 373-399b.
3. Bingham, T. H. *The Rule of Law*. London, Allen Lane, New York-2010, 175-196b.
4. Guinchard, S., & Montagnier, G. *Droit des professions juridiques*. Dalloz. . D-2020y. 110-150b.
5. <https://sud.uz/open-info/supreme-court-open-info>. Qaralgan vaqt: 04.12.2024
6. Kamisar, Y. *Police Interrogation and Confessions: Essays in Law and Policy*. University of Michigan Press, M-1980y, 3-5b
7. Langbein, J. H. The German Advantage in Civil Procedure. *University of Chicago Law Review*, 52(4), 823-866b.
8. Mirziyoyev, Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 30 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutq. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. 2022 yil 8 dekabr. <https://president.uz/uz/lists/view/5504>
9. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. <https://lex.uz/docs/-3517337>
10. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. <https://lex.uz/docs/-97664>
11. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 27.12.1996 yildagi 349-I-son. <https://lex.uz/ru/docs/-54503>
12. Odilqoriev, X.T. "Jinoyat protsessida advokat". —Adolat nashriyoti, Toshkent - 2015. 87b.
13. *Police and Criminal Evidence Act 1984*. Her Majesty's Stationery Office, London-1984, 67-81b.
14. Rothstein, P. F. *The Law of Evidence*. West Academic Publishing. W-2019y, 200-250b.
15. Thaman, S. The Adversarial System and the Inquisitorial System: Similarities and Differences. *Villanova Law Review*, 49(3), 681-707b.
16. Twining, W. *Theories of Evidence: Bentham and Wigmore*. Stanford University Press, 115-130b.
17. Vischer R. "Legal Ethics in the Practice of Law". Oxford University Press, Nyu-York-2008. 45b.